

Sait YILTER*

ŞEMÎ ŞEMULLÂH'IN ŞERH-İ MESNEVÎ'DE "RÂFİZİLİK" MESELESİNE BAKIŞI

Özet: Hiçbir metin yazarından ve yazıldığı dönemden ayrı değerlendirilemez. Mevlânâ'nın Mesnevî'sine Şemî tarafından yapılan şerh çalışmasında, dönemin zihniyetini yansıtan bilgiler bulunmaktadır. Şemî, döneminin bir aydını olarak Osmanlı-İran ilişkilerine ait görüşlerini eserine aktarmıştır. İslam tarihinin ilk yıllarında ortaya çıkan ayrışma siyasî bir boyut kazanmış, 16. yüzyılda iki ülke arasında bir güç gösterisine dönüşmüştür. Sünnîler, Râfızîler'in Ehl-i Beyt'e hakaret etmesine tepki göstermişlerdir. Bu makalede, müellifin Şerh-i Mesnevî'de "Râfızîlik" meselesine bakış açısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Şerh-i Mesnevî, Şemî, Osmanlı-İran ilişkileri, Ehl-i Beyt sevgisi, Râfızîlik.

THE VIEW OF ŞEMÎ ŞEMULLÂH ON THE PROBLEM OF "RAFIDA" IN ŞARH-I MATHNAWI

Abstrac: No text can be evaluated separately from the author and the period of writing. In the commentary made by Mevlânâ's Mathnawi by Şemî, there is information reflecting the mentality of the period. Şemî, as an intellectual of his era, transposed his views on Ottoman-Iran relations. The separation that emerged in the first years of Islamic history gained a political dimension and turned into a demonstration of power between two countries in the 16th century. Sunnis have opposed to Rafidas come out agains for insulting Ehl-i Beyt. In this essay, the writer's point of view to "Rafida" has been tried to undersatand in Şarh-i Mathnawi.

Key Words: Mevlânâ, Şarh-i Mathnawî, Şemî, Ottoman-İran relations, love of Ehl-i Beyt, Rafida.

Giriş

Her eser yazarından ve yazıldığı dönemden izler taşır. Edebî metinler, milletlerin hayatlarında meydana gelen sosyal, siyasî değişim ve dönüşümleri dokunulabilirlik mesafesinde ele alan yapıtlardır; tarih metni olmasa bile tarihe ışık tutabilecek kıymetli birer vesika niteliğindedirler; hayatı ve tarihî olayların arka planını anlamada önemli bir vazife üstlenirler.

"Bir eser başka bir çağda yeni değerler kazanabilir, ama bu, eserde hiç olmayan bir şeyi uydurmak demek değildir. Çağdaş sanat eserleri de dâhil, tarihî çerçevesinden dışarı çıkarılan bir metnin anlamı kalmaz. Bir eserin önce tarihî mahiyeti ortaya konmalı, sonra eserin çağımızda nasıl yorumlanıp

* Dr., Öğretmen, MEB, syltr71@gmail.com

ondan neler çıkarılabileceğine bakılmalıdır.¹ Şerh metinleri, edebî metinleri anlama ve yorumlama çabalarının ürünleridir. Edebî metinlerin şerhinde, şerh metodu ve her türlü yorum şârihin inisiyatifindedir. Şârihin amacı ve seslendiği kitle onun üslûbunu belirler. Şârih, ihtiyaç hâsıl oldukça siyasî ve sosyal birtakım olaylara değinebilir, bakış açısını ortaya koyabilir. Bu durum, bize dönemin zihniyetini anlama imkânı verir.

Şerh-i Mesnevî, Şemî Şemullâh tarafından Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'sinin bütününe yapılan ilk Türkçe şerh çalışmasıdır. Tasavvufî bir eser olan Mesnevî üzerine yapılan bu çalışma “vahdet-i vücûd” ve “seyr-i sülûk” anlayışına uygun bir şekilde şerh edilmiştir.² “Şemî Efendi Mesnevî'nin şerhi esnasında kimi zaman beyitlerde geçen bir kelimedenden kimi zaman da beytin izah ettiği mânâdan yola çıkarak yaşadığı dönemde şahit olduğu olaylar, şahıslar ve devrin ilimleri hakkında bilgi vermektedir. Şemî Efendi'nin devrine ait vermiş olduğu güncel bilgiler, yaşadığı dönemde Mesnevî Şerhi'ne aktüel bir zenginlik kazandırırken bugün bizim için o dönemin siyasî-askerî, ilmî-kültürel, örfî ve dinî yaşantısına ışık tutan önemli sosyolojik verileri oluşturmaktadır.”³ Bu veriler tarihî olaylara “dokunma mesafesinde” bir bakış açısı sağlar.

a. Türk-İran İlişkileri

Anadolu Selçuklularının son dönemlerinde Moğol tehlikesi üzerine Horasan ve Azerbaycan'dan Anadolu'ya yönelen Türkmenler, daha batıya göç etmek istemiş; yanlış iskân politikası yerleşik Türkmenlerle, gelen bu konar-göçer Türkmenler arasında otlak ve kışlak paylaşımı konusunda anlaşmazlıkların yaşanmasına neden olmuştur. Şamanist Türkmenlerin Orta Asya'dan getirdikleri inançlar ile İslam'ın bir sentezi olduğu kabul edilen Alevîliğin temsilcisi olan bu gruplar, haksızlığa uğradıklarını düşünerek Baba İshak önderliğinde Babaîler İsyanı'nı (1237) başlatmışlardır. Bu isyan Anadolu'da karışıklığa ve devletin zayıflamasına neden olmuş, bölgeyi Moğol istilasına açık hale getirmiştir.

Osmanlı göçmen Türkmenlerin düzenli bir şekilde Trakya ve Balkanlar'a iskânını sağlamıştır. Şeyh Bedreddin, Fetret devrinde (1402-1413), kendisini kazasker olarak görevlendiren şehzade Musa Çelebi'nin yanında mücadele etmiştir. Çelebi Mehmet, şehzadeler arasındaki mücadeleyi kazandıktan sonra Şeyh Bedreddin'in ilmine hürmet edip ona maaş bağlamış ve İznik'te ikamet etmesine izin vermiştir. Şeyh Bedreddin Hacc'a gideceğini söyleyerek Balkanlar'a geçmiş ve büyük bir isyan başlatmış, 1420'de yakalanarak idam edilmiştir.

Osmanlı, II. Bâyezid döneminde Alevî, Türk / Türkmen, Kızılbaş ve Bektaşî gibi grupları İran etkisinden kurtarmak için devlet eliyle Bektaşîlik

¹Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Şerh Meselesi”, I. Eski Türk Edebiyatı Kollojyumu, Ankara 17-18 Ocak 1992; Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İzmir 1994, s. 7-8.

² Bu konuya Şeyda Öztürk hazırladığı doktora çalışmasında geniş yer vermiştir. Geniş bilgi için bkz. Şemî Efendi ve Şerh-i Mesnevî (Üçüncü ve Dördüncü Bölüm), İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s.205-479.

³ Şeyda Öztürk, Şemî Efendi ve Mesnevî Şerhi, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 76.

tarikâtının kurulmasına yardım etmiş ve Hacı Bektaş Veli'den sonra “pîr-i sâni” olarak kabul edilen Balım Sultan'ı Bektaşîlik Dergâhı'nın başına getirmiştir. Tımar sisteminin bozulması, Sünnî itikada sahip merkezî yönetimden duyulan rahatsızlık ve işsizliğin artması, Celâlî isyanlarının başlamasına neden olmuş, aslen Türk olan Safevî İran yönetiminin bu gruplar üzerinde etkili olmasına yol açmıştır. Siyasî anlamda Osmanlı-İran mücadelesi II. Bâyezid döneminde başlamış, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman döneminde çatışmaya dönüşmüştür. Osmanlı, batıya yapılacak her sefer öncesi Anadolu'daki isyanlarla ve İran'a yapılan seferlerle meşgul olmak zorunda kalmıştır. Dönemin batılı müelliflerinden Sansavino “Eğer, Tanrı büyük Türk'e karşı İran şahının şahsında büyük bir düşman tahrik etmeseydi, Avrupa ve Hıristiyanlık çoktan mahvolurdu.”⁴ demiştir.

Osmanlı padişahları sünnete tâbi olduklarından, İran şahlarının Şia ve İmamiye inancını göçebe Alevî, Türk / Türkmen, Kızılbaş ve Bektaşî grupları arasında yayma çabalarına karşı mücadele etmeyi dinî bir vazife olarak görmüşlerdir. Bu mücadeleler sırasında doğu sınırları sürekli el değiştirmiş, kardeş kavgası kısa süren anlaşmalar dışında devam etmiştir. Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman bizzat kendileri savaflara katılmış, daha sonra vezirler ve paşalar seferlere gönderilmiştir. 1555 Amasya Anlaşması ile başlayan barış dönemi, 1578'de İran'daki iç karışıklıklardan faydalanmak isteyen Osmanlı'nın bu ülkeye saldırması üzerine sona ermiştir. Sokullu Mehmed Paşa, İran coğrafyasının geniş olduğunu, Safevîlere üstün gelinse bile Şiî İran halkının itaat altına alınamayacağını ve orada tutunmanın zor olacağını bildiğinden savaşa engel olmak istemiş, padişah üzerinde etkisi azaldığı için bunda başarılı olamamıştır. Lala Mustafa Paşa, Köse Hüsrev Paşa ve Özdemiroğlu Osman Paşa gibi isimler İran ve Irak'ta hâkimiyet kurmaya çalışmış 1590 yılında Ferhat Paşa Anlaşması imzalanmıştır. Sultan III. Murad döneminin veziri Özdemiroğlu Osman Paşa Irak'ta Râfîzî nüfûzunu kırıp yok etmiş, ehl-i sünnet inancını tesis etmiştir. Şemseddîn-i Sivasî bu olay üzerine Özdemiroğlu Osman Paşa'ya “Heşt Behişt” isimli 2300 beyitlik mesnevîsini hediye etmiştir.⁵ “İstanbul'da akdedilen muahede mûcibince Osmanlılar başta Tebriz olmak üzere bütün Azerbaycan ile Şirvan, Gürcistan, Lûristan ve Şehrizar [Musul] taraflarını alıyorlardı: bundan başka İran Şahı dört İslâm halifesinden ilk üçü -Ebû Bekir, Ömer, Osman- ile Hazret-i Peygamberin zevceleri Ayşe hakkında fena söz söylememeyi de kabul etmekteydi.”⁶ Ayrıca Sünnî tebaanın mezhep hürriyetine saygı gösterileceği, sahabelere ve Sünnî ulemaya sövülmeyeceği gibi hususlar da bu anlaşmanın maddeleri arasında yer almaktadır. Daha önce yapılan Amasya Anlaşması'nda da Ehl-i Beyt hakkında kötü söz söylememe maddesi yer almaktadır.

⁴ Yılmaz Öztuna, “Kanunî'nin Türk ve Dünya Tarihindeki Yeri”, Kanunî Armağanı, Ankara 1970, s.42.

⁵ Hasan Aksoy, Şemseddîn Sivasî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Cilt IX/2, Sivas 2005, s. 1-43. (Bu çalışma, Prof. Dr. Âlim Yıldız tarafından hazırlanmış, Sivas Belediyesi'nce 2005 yılında Şemseddîn-i Sivasî Külliyyatı serisinin 4. kitabı olarak yayınlanmıştır.)

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi -XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar (III. Cilt, 2. Kısım), (5.Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 245.

c. Şerh-i Mesnevî'de Râfızîlik Meselesi

Şemî Efendi şerh çalışmasını III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde (1586-1596) yapmıştır. Şerh-i Mesnevî'nin yazılması, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın ölümünden (1585) sonra III. Murad'ın emri ile doğu seferine çıkan Ferhad Paşa dönemine denk gelmektedir. Şerh-i Mesnevî'nin yazılması, verilen aralar dışında yedi yılda tamamlanmıştır.¹⁰ Şerh-i Mesnevî'nin yazılma süreci aşağıdaki tabloda verildiği gibidir.

| Cilt | Dönemin Padişahı | Başlama | Bitirme |
|--------|------------------|------------------------|----------------------------|
| 1.Cilt | III. Murad | Rebiülevvel 995 (1586) | Ramazan 996 (1587) |
| 2.Cilt | III. Murad | 997 (1588) | Receb 997 (1588) |
| 3.Cilt | III. Murad | 998 (1589) | Şaban 998 (1589) |
| 4.Cilt | III. Murad | 999 (1590) | Cemaziyülevvel 999 (1590) |
| 5.Cilt | III. Murad | 999 (1590) | Cemaziyülevvel 1001 (1591) |
| 6.Cilt | III. Mehmed | 1004 (1595) | Safer 1005 (1596) |

Şerh-i Mesnevî'nin yazıldığı yıllarda toplumun gündemindeki önemli konulardan biri Türk-İran ilişkileri olmalıdır. Birinci ve dördüncü ciltlerde Râfızîlik ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte diğer ciltlerde yeri geldikçe bu konuya yer verilmiştir. Şerhte en çok dikkati çeken kayıtlar beşinci ve altıncı ciltlerde yer almaktadır. Bu ciltler Ferhat Paşa Anlaşması'ndan (1590) sonra şerh edilmiştir.

Şemî, özellikle Hz. Ebu Bekir'e düşman gözü ile bakan Râfızîlerin tutumlarından rahatsızdır. Gerek hikâyelerde ve gerekse beyitlerin şerhinde yeri geldikçe Hz. Ebu Bekir'e karşı bu şaşkınlıktan yola çıkılarak Râfızîlik meselesine giriş yapılır. Râfızîlerin bu menfî tutumuna karşı, Şemî Efendi de menfî bir tutum takınır. Şerhin **ikinci cildinde** aşağıda verilen beytin şerhinde bu mesele ile ilgili ilk değerlendirmeler yer alır:

*Ân yekî der-çeşm tu bâşed çü mâr
Hem v'ey ender çeşm ân dîger nigâr*

Sevmediğin bir kimse senin gözünde yılan gibi görünür. Bir kimseye düşmanlık ve kinin olsa sana kötü, akrep ve yılan gibi görünür, çünkü düşmanlık ve kin bir perde gibi her zaman gerçeği görmene engel olur. Oysa senin gözüne yılan gibi görünen o kimse başkasına eşsiz bir sevgili gibi görünür. Râfızîlerin gözünde kötü ve hor görünen Ebu Bekir, Sünnîlerin gözünde güzel görünür. Şemî Efendi bu durumu: “*Hz. Ebû Bekr rağiyallâhu ‘anh hanâzîr meşâbesinde h'âr u bî'tibâr olan revâfîzûn kûr u bînûr çeşmine zîşt ü h'âr ve bizüm çeşmümüze ki sünnîlerüz hûb u gülzârdur* ¹¹” şeklinde ifade eder. Şemî Râfızîleri domuz derecesinde hor ve itibarsız, gözü kör insanlar olarak kabul eder.

¹⁰ “Mesnevî-yi Şerîfün lisân-ı Türkî ile olan şerhi ‘inâyet-i İlahî ile yedi yılda tamâm oldu” Şemî, Şerh-i Mesnevî (6.cilt), Süleymaniye Kütüphanesi, Muhammed Murâd Mollâ Arif 38, vr. 592b.

¹¹ Turgut Koçoğlu, Şemî Şemullâh, Şerh-i Mesnevî (II. Cilt), (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Kayseri 2009 s.283-284; Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi 334, vr. 36a.

Şemî, sünnete tâbi olmayan mezhepleri ve tarikatları hoş görmez. Onları yollarını şaşırılmış, başıboş zümreler olarak görür. **Üçüncü ciltte** Mevlânâ'nın Hz. İsmail için söylediği

*Men çü İsmâ'îliyânem bi-ğazer
Bel çü İsmâ'îl âzâdem z-İser*¹²

beytinde olduğu gibi onları başından geçmiş tayfalar olarak kabul eder. Şemî, bunları öldürülmekten korkuları olmayan İsmâîliyye adı verilen “mezhepleri kötü” bir tayfa olarak görür ve bu yönüyle onları Râfîzîler'e benzetir : “*ben İsmâ'îllüler gibi havf u hazersüzüm ya'nî ol tâ'ife ki şecâ'atda sâbit-kadem olup katl ü helâkdan ve hergiz bir kimseden havf u bâkleri olmaduğı gibi benüm dağı bir nesneden havf u bâküm yokdur İsmâ'îliyân bir meşhûr tâ'ifedür ki mezhepleri kabîhdür revâfız gibi*”¹³ Şemî'ye göre Râfîzîlik de tıpkı İsmâîliyye gibi kötü bir mezheptir.

Şemî Efendi **beşinci ciltte**¹⁴, Râfîzîlik hakkındaki görüşlerini Sultan Muhammed Şah ile tamamı Râfîzî olan Sebzevâr halkı arasında geçen bir hikâyede daha belirgin bir şekilde ifade eder. Tamamı 64 beyit olan bu hikâyenin şerh kısmında mevzu Râfîzîlik olduğu için dönemin askerî, toplumsal ve siyasî anlayışına uygun bir doğrultuda açıklamalara yer verilmiştir.

Muhammed Harzemşah, halkı Râfîzî/Şîî olan Sebzevâr şehrini kuşatır, şehirdekileri amansızca sıkıştırmaya başlar. Halk bu baskıya dayanamaz ve bağışlanmak için haraç teklif eder. Şah “Hiçbir şey kabul etmem, bana bu şehirden bir Ebu Bekir bulup getirirseniz, sizleri bağışlarım, aksi takdirde hepinizi ekin gibi biçerim” der. Şehir halkı yine de bir çuval altın ile Harzemşah'ın huzuruna gelerek hediyelerini kabul etmesini ister; “Nasıl ki ırmak içinde kuru toprak bulunmazsa bu şehirde de Ebu Bekir adında biri bulunmaz” derler. Şah ise “ Ben çocuklar gibi altına gümüşe aldanmam. Bana çabuk bir Ebu Bekir bulun, yoksa sonunuz iyi olmaz” der. Şehir halkı çaresiz kalır, her yerde Ebu Bekir adında birini aramaya başlar. Sonunda hasta ve zayıf düşerek bir viranede yaşamak zorunda kalan Ebu Bekir adında bir yolcu bulurlar. Şehir halkı sırf adı Ebu Bekir diye aç bırakarak hastalanmasına neden oldukları adama yalvarır. Adam “Eğer yürümeye takatim olsaydı, bana düşman bu şehirde bir an bile kalmaz giderdim.” der. Sebzevâr halkı yalvarıp yakararak durumu adama anlatır, onu ikna eder ve bir tabut içinde sultana götürür.

Mevlânâ hikâyenin sonunda “Bu dünya halkı Râfîzî olan Sebzevâr halkı gibidir. Hak erleri burada sıkıntı içindedir. Hak Teâlâ ise o sultan gibi, bir kavimden temiz bir er ister, altın veya gümüş değil. Hakk'ın huzuruna yüzlerce çuval altın getirse bile, O senden ancak kalb-i selîm ister. Günlerce Sebzevâr'ı dolaşsan bile işe yarar bir gönül bulamazsın. Sonunda hasta ve zayıf bir gönül

¹² Ben İsmail Peygambere mensup olanlardanım, benim öldürülmekten çekinmem yok. Hatta İsmail gibi başından geçmiş bir adamım ben!

¹³ Oğuzhan Şahin, Şemî Şemullâh, Şerh-i Mesnevî (III.-IV. Ciltler), (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Kayseri 2012 s.1378; Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, vr. 290b.

¹⁴ Şemî Şemullâh'a ait Şerh-i Mesnevî'nin beşinci cildi Zehra Gümüş tarafından çalışılmaya başlanmış ancak çalışma tamamlanamamıştır. Bu cildin ilk 110 varaklık kısmı tarafımızdan çalışılmaya devam edilmektedir.

tabuta koyup götürürsün.” açıklamasını yapar. Ebu Bekir, Cenâb-ı Hak katındaki makbul hediyedir.

Şeh Muhammed Alp Ulug H'ârezmşâh

Der-kıtâl-i Sebzevâr-ı pür-tebâh

H'ârezmşâhı Ulu Bahâdır Sultân Muhammed Sebzevârûn kıtâline gitdi ya'nî Revâfiz-ı bî-dîn ile memlû Sebzevâr şehri feth idüp anda olan Revâfiz cemî'an tu'me-i şimşîr-i âbdâr ide¹⁵. Bu beyitte Şemî Efendi, “Revâfiz-ı bî-dîn” ifadesi ile Râfîzîleri “dinsiz” olarak kabul etmektedir.

Teng-i şân âverd leşkerhâ-yı ü

İspeheş uftâd derkatl-i 'adû

H'ârezmşâhuñ leşkerleri anları ya'nî Revâfizî tenge getürdi ve zebûn eyledi şâhuñ 'askeri 'adûnuñ katline düşdi ya'nî katl u helâk eylemege şürû' eylediler şân 'adûdan murâd bunda Revâfiz-ı bed-girdârdur taḥsîn sultân-ı selâḫin-i cihân Sultân Murâd Han Hazretlerine ki Revâfiz bir vechile gâzâ idüp cebren memleketlerini ellerinden aldı zabṭ eylemişdür hiçbir pâdşâh aña kâdir olmamışdı Hâk Te'âlâ Hazreti 'ömr ü devletini yevmü'l-kıyâmete degin kâyim ü dâyim idüp hesâbsuz 'Adn cennetinde sâkin eylesün âmîn yâ Mu'în be-ḥaḫḫı seyyidü'l-murselîn¹⁶

Şemî, Râfîzîleri “Revâfiz-ı bed-girdâr” sözü ile kötü yola düşmüş, yanlış saplanmış bir kavim olarak nitelemekte ve “adû” sözü ile onları Sünnîlere düşmanlık eden tayfa olarak kabul etmektedir. Sultan Murad Han Hazretlerinin askerleri de Râfîzîlerle gaza ederek memleketlerini zorla ellerinden almıştır. Hiçbir padişah şimdiye kadar bunu başaramamıştır. Şemî Efendi, İslâm'a bu hizmetinden dolayı Sultan Murad Han Hazretlerine Adn cennetine sorgusuz suâlsiz girmesi için dua ediyor.

Tâ merâ Bū Bekr nām ez-şehr-i tân

mâ-dām ki baña sizüñ şehriñüzden Ebū Bekr adlu

Hediye nâ-rîd ey remîde ümmetân

hedye getürmeyesüz ey tarîk-i Ḥâkdan nefret eylemiş ümmetler ya'nî râh-ı râstdan firâr iden küfr ü dalâleti kabûl eylemiş ḫalâyık¹⁷

Şemî, bu beyitte Râfîzîleri “Hak yolundan nefret eden ümmetler” ve “doğru yoldan ayrılmış, küfür ve sapkınlığı kabul etmiş yaratıklar” olarak tanımlamıştır.

Reh güzêr bûd u bümânde ez-maraz

Der-yekî gûşe-y ḫarâbe ez-haraz

Sebzevâr şehri reh güzêr ü memerr idi ve ol Ebū Bekr nām kimse ol şehrde ḫaste olup oradan gitmege kudreti olmaduğı ecilden kalmış idi ğam u ğuşşadan ḫûn dilini ruḫı üzre saçmış idi ya'nî ol kimse revâfiz şehrinde ḫaste olup kalduğı için ziyâde iztirâb u eleminden kan ağlamış idi zîrâ ḫilâf-ı cins ile muşâḫabet ü muḫârenet 'azâb u elimdür 'aceb ḫâletdür ki bu ḫanâzîr zümresinüñ Sünnîleri şetm ü buğz u 'adâvetleri bir mertebededür ki vaşfa mecâl yokdur bu ḫâlde iken güneḫ kendülerine mü'min i'tikâd eylerler bu tâyife gibi ḫadden bîrûn bî-edeb ü bî-dîn bir tâyife yokdur ğarîb ḫabâḫat u seḫâmetdür ki buncılayın şaḫî vü ḫabîş kavm ve aşḫâb-ı güzîne ḫüküm ü ḫükümet eylemek isterler ḫâlâ ki ol zamânda otuz üç biñ şahâbe anuñ ḫilâfetini kabûl eyledi¹⁸

¹⁵ Şerḫ-i Mesnevî (5.cilt), Süleymaniye Ktp., Revân 445, vr. 79a-b.

¹⁶ Şerḫ-i Mesnevî (5.cilt), Süleymaniye Ktp., Revân 445, vr. 79b.

¹⁷ Şerḫ-i Mesnevî (5.cilt), Süleymaniye Ktp., Revân 445, vr. 79b.

¹⁸ Şerḫ-i Mesnevî (5.cilt), Süleymaniye Ktp., Revân 445, vr. 80a.

Şemî, Râfîzîlerin “hanâzîr zümresi (domuzlar topluluğu)” olduğunu söylemektedir. Onların Sünnîlere sövmelerinin, içlerindeki kin, husûmet ve düşmanlıklarının nasıl bir mertebede olduğunu tarifinin yapılamayacağını dile getirmektedir. Bu zümre edepsiz ve dinsiz oldukları halde kendisini gerçek mümin olarak gösterir. Bu kadar kötü ve her türlü günahı işleyebilen tayfa sahabilere hükmetmek ister, hatta Müslümanlar arasında ayrılığın yaşandığı zamanda otuz üç bin sahabe hilafetlerini kabul etmiştir.

Sebzvârest İn cihân ü merd-i Hâk

Ender'in câ zâyî'est ü mümtehak

bu cihân Sebzvârdur Hâzret-i Hâkkuñ hâşş u maqbûlı olan kimse burada zâyî' ü bî-kadr ve bî-i'tibâr ü hvârdur ya'nî bu kışşada zıkr olınan Sebzvârdan maqşud bu cihân-ı pür-âzârdur ki bunda ehlu'llâh halk katında ri'âyet ü iltifâtdan berîdür bunların 'ulüvv-i şânı halka zâhir ü âşkâr olmadığı için nitelik Ebû Bekr nâm kimse revâfîz katında hvâr u bî-i'tibârdur¹⁹

Şemî, Ebu Bekir isimli bir kimsenin Râfîzîlere göre aşağı ve itibarsız olduğuna işaret etmektedir.

Düşmenî-i ân dil ez-rûz-ı elest

Sebzvâr-ı tab'-râ mîrâşiyest

ol dilün 'adâveti tab'-ı Sebzvârına rûz-ı elestden mîrâşıdır ya'nî hvâb-girdâr Sünnîlere bed-güy u bed-kâr Revâfîzuñ 'adâvet ü muhâlefeti müddet-i medîdeden vuķû' bulduğı gibi kalb-i selîme tab'-ı saķimüñ 'adâvet ü muhâlefeti hem ezeldür... Sebzvâr şehri Revâfîzuñ mecma' u mekânıdır tab'-ı saķim hemçünân hubb-ı dünyâ ta'alluķ-ı mâsivâ ve efkâr-ı fâsidenüñ maħallidür²⁰

Şemî'ye göre, yumuşak tabiatlı Sünnîlere kötü söz söyleyip onlara kötülükler yapan Râfîzîlerin düşmanlık ve muhalefet etmeleri ezeldir. Sebzvâr şehri ise Râfîzîlerin toplandığı mekândır ve her türlü dünya sevgisinin ve bozuk düşüncenin mahallidir.

Şemî Efendi **altıncı ciltte** de Hz. Ebû Bekir ile ilgili bir hikâyede “Râfîzîler” konusuna değinir. Hikâye kısaca şöyledir: Hz. Ebû Bekir, üzerindeki elbiseler dâhil varını yoğunu fakirlere dağıtır; hurma ağacından yaptığı bir elbiseyi giyinir. Cebrâil (a.s) da bir gün bu tarz bir elbise ile Hz. Resûl'ün huzuruna gelir. Hz. Ebû Bekir'e Allah'ın (c.c.) selamını getirdiğini ve ondan razı olduğu haberini verir. Bu münasebetle halifelüğün Hz. Ebû Bekir'e verilmesini işaret eder. Bu olay üzerine Râfîzîler, Hz. Ebû Bekir'e kötü sözler söylerler: “*revâfîz tâ'îfesî ki anuñ haķķında nâ-ma'ķûl kelimât idüp sebb eylerler hiç şek yoķdur ki ol tâ'îfe-i dūn dīn ü imāndan dūr u merdūdlardur bu ķadar bisyâr hadīs-i şerīf ki anlardan ötürî vâķi' olmuşdur ne 'aceb hâletdür ki bu küfr ü delâlete giriftâr olmuş kavm eger iltifât u i'tikâd eylemezler sa'âdetlü pādşâh-ı 'âlem-penâh Sulţân Murâd Hân bin Sulţân Selīm Hân Hâzretleri ki bu tâġî vü bâġî kavmi ki harâb u zîr ü zeber eylemişdür bu pādşâhuñ maqbûl-ı Hâk olup kıyâmetde behişte dâhil olmasına bu hâlet kâfidür Hâk Te'âlâ Hâzreti bu ġâzî pādşâhdan râzî olup 'ömr ü devletini hâdden ziyâde bîrûn eylesün²¹*”

¹⁹ Şerh-i Meşnevî (5.cilt), Süleymaniye Ktp., Revân 445, vr. 80b.

²⁰ Şerh-i Meşnevî (5.cilt), Süleymaniye Ktp., Revân 445, vr. 82b-83a.

²¹ Sait Yilter, Şemî Şemullâh, Şerh-i Meşnevî (VI. Cilt), (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Kayseri 2016, s.437-438; Şerh-i Meşnevî (6.cilt), Topkapı Müzesi Ktp., Muhammed Murâd- Molla Ârif 38, vr. 106a-b.

Şemî, Râfîzîleri burada da “ta’ife-i dūn” olarak tanımlamakta, din ve imandan uzaklaşmış, dini reddetmiş bir topluluk görmektedir. Bunlar Hz. Ebu Bekir hakkında aklın almadığı kötü sözler ve küfürler etmişlerdir. Küfür ve sapkınlığa girmiş bir bu kavim için birçok hadis-i şerif vardır. Sultan Murad Han haddini aşmış bu azgın kavmi darmadağın etmiş; bu hizmetiyle Hz. Hakk’ın makbul kullarından biri olmuştur. Sultanın cennete girmesine bu hâl yeterlidir.

Şemî, **altıncı cildin** şerhinde, -halkı tamamen Râfîzî olan- Kâş şehrinde Ömer isimli şaşu bir adamın hikâyesinde de Râfîzîlik ve Râfîzîler ile ilgili değerlendirmeler yapmıştır. Bu hikâyenin diğerlerden farkı, bizzat Mevlânâ tarafından Râfîzîlik konusuna temas edilmesidir. Şemî şerh yaparken yorumlarını kendi döneminin zihniyetine uygun bir şekilde yapar; oysaki bu bölümde hikâyenin muhtevası doğrultusunda açıklamalar ve yorumlar yapar. Hikâye şöyledir: “İki gören Kâş şehrindeki Ömer adlı garip gibidir. Adı sebebiyle, bir dükkândan öbür dükkâna gönderildi. O, Ömer’e ekmek satmama hususunda bütün dükkânların bir olduğunu anlamadı, -demedi ki- ‘Ben yanlış yaptım. Adım Ömer değildir, tedbir alayım. Bu dükkânda tövbe eder, tedbir alırsam bu şehrin bütün dükkânlarından ekmek alırım. Tedbir almadan adım böylece Ömer olursa, bu dükkândan geçersen, -yine- mahrum ve şaşu kişiyim; bu dükkânları birbirinden ayrı bilmişim.’”²²

“Şehrüñ halkı revâfîz olduğı için Hazret-i ‘Ömere rağiyallâhu ‘anhu buğz u ‘adâvet üzre idiler zîyâde sefâhet ü hamâkat ve denâ’et ü bi-dînlüklerinden çâr yâr-ı güzîn hod ma’nâda müttehidlerdür bu ma’nâ bu hadîs-i şerîfden rûşendür inneme’l-mu’minüne ihvetun ve’l-‘ulemâ’u kenefsîn vâhidetin anlar hod bu ümmet ‘ulemâsinuñ a’lemi idüklerine şek yokdur ve cemî’isi biri birinüñ ‘aynı idüğü ismlerinden ma’lûm olur zîrâ cemî’isinüñ isminüñ evveli ‘ayndur Hazret-i Ebû Bekrûñ ism-i şerîfi ‘Abdullâhdur Ebû Bekr anuñ künyetidür anlaruñ ismlerinüñ evveli ‘ayn idüğü ziyâde zâhirdür pes her kim ki ‘ayn-ı ‘ibretile nazâr eyleye bunlar biri birinüñ ‘aynı olduğını mu‘âyeneten müşâhede eyler her kim ki ‘ayn-ı ‘ibretile nazâr eyler ammâ revâfîz tâyifesi ‘ayn-ı ‘inâyet ve ‘ayndan behreleri yokdur.”²³

Şemî’ye göre, şehrin Râfîzî halkı “akılsız ve ahmak, alçak ve dinsiz” olduklarından Hz. Ömer’e içinden kin ve düşmanlık ederler. Gerçek manada dört halife birdir ve aralarında ayırım yapılmaz. Hz. Peygamber’in “Bütün müminler kardeştir.” ve “Âlimler, tek kişi gibidir.” hadislerinden bu açıkça anlaşılır. Dört halifenin adı da “ayn (ع)” ile başlar. Hz. Ebû Bekir’in künyesi olan Abdullah da “ayn” ile başlar. İbret nazarıyla bakanlar onların bir olduğunu görürler, ancak kör olan Râfîzî kavminde “ayn”ı anlama behresi yoktur.

²² Mevlânâ, Mesnevî (2.cilt), (çev: Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yayınları 2004, s.397.

²³ Sait Yilter, Şem’î Şemullâh, Şerh-i Mesnevî (VI. Cilt), (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Kayseri 2016, s.1424; Şerh-i Mesnevî (6.cilt), Topkapı Müzesi Ktp., Muhammed Murâd- Molla Ârif 38, vr. 421a-b.

SONUÇ

Şemî, sünnete tâbi olmayan mezhep ve tarikatları hoş görmez. Şerh-i Meşnevî'de Râfîzîlerin Hz. Ebu Bekir'e olan düşmanlığına işaret ederek konuya giriş yapar. Râfîzîlerin yollarını şaşırılmış, öldürülmekten korkuları olmayan “mezhepleri kötü” bir zümre olduğunu söyler; onlar domuz derecesinde hor, itibarsız ve kör insanlardır.

Şemî, Râfîzîleri dinsiz, kötü yola düşmüş, yanlışa saplanmış, Sünnîlere düşman bir zümre olarak tanımlar. İslam'a ve Müslümanlara zarar veren bu azgın tayfanın memleketlerini zorla elinden alan Sultan Murad Han o güne kadar hiç kimsenin yapamadığını başarmıştır. O, yaptığı bu hayırlı işle Hz. Hakk'ın makbul kullarından biri olmuştur. Şemî, İslam'a bu hizmetinden ötürü sultanın sorgusuz ve suâlsiz cennete girmesi için dua eder.

Şemî Râfîzîleri, “Hak yolundan nefret eden, küfür ve sapkınlığı kabul etmiş yaratıklar, domuzlar topluluğu” olarak görür. Onların Sünnîlere sövmelerinin, içlerindeki kin, husûmet ve düşmanlıklarının nasıl bir mertebede olduğunun tarifinin yapılamayacağını dile getirir. Bu zümre, edepsiz ve dinsiz oldukları halde kendisini gerçek mümin olarak gösterir.

Şemî, yumuşak tabiatlı Sünnîlere kötü söz söyleyip, onlara kötülükler yapan Râfîzîlerin düşmanlık ve muhalefetinin ezeli olduğunu; onların her türlü dünya sevgisinin ve bozuk düşüncenin müptelası olduğunu söyler. Ona göre Râfîzîler alçak, akılsız, ahmak ve dinsiz bir topluluktur.

Şemî'ye göre İslâm'ın birliğine kasteden bir topluluk olan Râfîzîler, Ehl-i Beyte dil uzatan ve üç halifeye de hakaret eden akılsız bir tayfadır. Akıl ve irfan sahipleri, aslında dört halifenin birbirinden farkı olmadığını bilir. Râfîzîlerde bunu kavrayacak kadar akıl yoktur.

Şemî, şerh çalışmasını Mesnevî'deki sünnete bağlı tasavvuf anlayışının üzerine inşâ etmiştir. Şemî'den sonra yapılan şerh çalışmalarında da Mesnevî'nin bu hususiyetine uygun davranılmıştır. Şemî'nin Râfîzîlere bakışı menfidir. Sünnî itikada mugayir her türlü söz ve davranışa karşıdır. Bunda, dönemin sosyal, siyasî ve dinî şartlarının etkisi olduğu açıktır. Bu menfi anlayışın karşılıklı olduğu da göz ardı edilemez bir gerçektir.

KAYNAKÇA

AKSOY, Hasan, Şemseddîn Sivasî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikati, Eserleri, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Cilt IX/2, Sivas 2005.

BULUT, Halil İbrahim, İslam Mezhepleri Tarihi, DİB Yayınları, Ankara 2016.

MİROĞLU, İsmet, Ramazan AYVALI, Kemal YAVUZ ve diğerleri (tertip heyeti) , İslâm Ansiklopedisi (8.cilt), “Rafizîlik” maddesi, İhlâs Matbaacılık, İstanbul Tarihsiz, s.222.

KOÇOĞLU, Turgut, Şemî Şemullâh, Şerh-i Mesnevî (II. Cilt), (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Kayseri 2009.

KORTANTAMER Tunca, “Teori Zemininde Şerh Meselesi”, I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, Ankara 17-18 Ocak 1992; Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İzmir 1994, s. 7-8.

Mevlânâ, Mesnevî (2.cilt), (Çev: Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

ÖZ, Mustafa, “Râfızîler” maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, c.34, Ankara 2007.

ÖZTUNA, Yılmaz, “Kanunî'nin Türk ve Dünya Tarihindeki Yeri”, Kanunî Armağanı, Ankara 1970.

ÖZTÜRK, Şeyda, Şemî Efendi ve Mesnevî Şerhi, İSAM Yayınları, İstanbul 2011.

ŞAHİN, Oğuzhan, Şemî Şemullâh, Şerh-i Meşnevî (III.-IV. Ciltler), (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Kayseri 2012.

Şerh-i Mesnevî (2.cilt), Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi 334.

Şerh-i Mesnevî (3. cilt), Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan 273.

Şerh-i Mesnevî (5.cilt), Süleymaniye Kütüphanesi, Revân 445.

Şerh-i Mesnevî (6.cilt), Topkapı Müzesi Kütüphanesi, Muhammed Murâd-Molla Ârif 38.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi -XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar (III. Cilt, 2. Kısım), (5.Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 245.

YILTER, Sait, Şemî Şemullâh, Şerh-i Mesnevî (VI. Cilt), (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Kayseri 2016.